

Ο ΠΟΙΗΤΗΣ-ΚΡΙΤΙΚΟΣ ΒΑΣΙΛΗΣ ΣΤΕΡΙΑΔΗΣ: Η ΔΙΑΣΠΟΡΑ ΤΟΥ
ΠΟΙΗΤΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ ΚΑΙ Η ΠΟΛΥΣΥΛΛΕΚΤΙΚΗ ΑΝΑΓΝΩΣΗ ΤΗΣ
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

ΔΙΑΛΕΞΗ, ΙΩΝΙΚΟΣ ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ 7-11-2015

Δρ Ελένη Μαργαρίτου-Ανδριανέση

Στο περιοδικό *Εντευκτήριο* (τεύχος 48, 1999, σ. 19 και σ.22) ο ποιητής Γιάννης Κοντός και ο καθηγητής Σπύρος Μακρής παρουσίασαν το κοινωνικοπολιτικό και λογοτεχνικό περιβάλλον μέσα στο οποίο ο νομικός, ο ποιητής και ο κριτικός Βασίλης Στεριάδης δοκίμασε να αξιοποιήσει τα επιστημονικά και καλλιτεχνικά εργαλεία του. Αυτά αφορούν στην δομική ψυχολογία, στον υπαρξισμό και σε έναν δημιουργικό εκλεκτικισμό. Ο Στεριάδης κρίνει την ποίηση για να γράψει ποίηση, όπως είπαν. Εγραφε στο περιοδικό *Λωτός* και στην *Φιλολογική Καθημερινή* που διηύθυνε ο Αλέξανδρος Κοτζιάς. Το κριτικό του έργο έχει μία αξία καθ'αυτό. Θα το παρουσιάσουμε σε τέσσερα επίπεδα: α) Οι ποιητές-κριτικοί και ο κριτικός Στεριάδης αρχαιολογία του μηνύματος και ο νέος προσανατολισμός της κριτικής του ποιητού-κριτικού. β) Ερμηνεία και διασπορά του ποιητικού λόγου: ανιχνεύοντας τις εξελικτικές φάσεις του έργου ποιητών του μεσοπολέμου και της δεύτερης κυρίως μεταπολεμικής γενιάς. γ) Διαγνωστική ανάγνωση των ποιητών της γενιάς του '70 · συγκρότηση ερμηνευτικών κριτηρίων. δ) Ο Βασίλης Στεριάδης και οι «γεφυροποιοί».

1. Οι ποιητές-κριτικοί και ο κριτικός Στεριάδης αρχαιολογία του μηνύματος και ο νέος προσανατολισμός της κριτικής του ποιητού-κριτικού. Η μελέτη κριτικών έργων και οι αναφορές που πραγματοποιεί ο Στεριάδης σε αυτά αποδεικνύουν την συνάρτηση παραγόντων επιστημονικής κριτικής της ποιήσεως: θεωρητική γνώση σχετικά με ποιητικές αρχές, επιστημονικά τεκμηριωμένη σύνδεση του έργου με τις προθέσεις του δημιουργού, με παραδοσιακές και ξένες πηγές και με καθολικές, πανανθρώπινες αξίες. Στην συνέχεια οι κριτικοί του έργου του Στεριάδη αποτιμούν την συνθετική του ικανότητα και διασταυρώνοντας

τους δρόμους των κριτικών «επιστρέφουν» στο ποιητικό έργο του ίδιου για να φωτίσουν τόσο τα εξωκειμενικά δεδομένα των ποιημάτων του (η μεταμόρφωση του κόσμου), όσο και τις ιδιαίτερες περσόνες του και ό,τι ενσωματώνεται σ' αυτές από την σολωμική παράδοση, τον υπερρεαλισμό, την beat ποίηση, την ροκ μουσική, την ποπ κουλτούρα και το θέατρο του παραλόγου.

Η κριτική ποιημάτων βιωμένων σε παλαιότερες περιόδους είναι σημαντική πρόκληση και απαιτεί προσοχή. Η κριτική του ποιητικού έργου του Μανώλη Αναγνωστάκη από τον Δ. Ν. Μαρωνίτη ενσωματώνεται με δημιουργικό τρόπο στο κριτικό έργο του Στεριάδη¹: οι τρεις εξελικτικές φάσεις του ποιητού από τις *Εποχές*(1941-50), στις

Συνέχειες (1953-62) και στον *Στόχο*(1970) αφορούν στις πολιτικές αντιπαλότητες, στην αντίδραση στην «εξαγορά των ματωμένων εμπειριών» και στην πολιτική σύμπραξη που ματαιώνεται από την δικτατορία. Ο Στεριάδης με αφορμή την κριτική του Μαρωνίτη διεισδύει στην συνείδηση του ποιητή όπου συναντώνται τα λυρικο-ερωτικά στοιχεία της προσωπικότητός του με τα συναισθήματα της «πολιτικής ήττας». Η κριτική του Στεριάδη «συναντά» την άποψη του Αναγνωστάκη ότι πρέπει να περιορίσουμε την ιδεολογική προσέγγιση της ποιήσεως και να προσέξουμε τις μορφές λόγου-ζωής που γεννά ή την μορφοποιητική δύναμή της. Ο ίδιος ο Αναγνωστάκης συνέδεσε την ποίηση με το ραδιόφωνο, την «ζωντάνευσε» (απαγγελίες και διαδραστικά προγράμματα).

Επίσης στην κριτική του ποιητικού έργου του Σινόπουλου *Ο χάρτης* (1977)², διαμεσολαβεί το μότο του Derrida(morceaux des reves=κομμάτια ονείρου ή μισοονειρικά) για το τριπλό ονειρικό επίπεδο του ποιήματος, ώστε ο Στεριάδης να ανακαλύψει και να διασπείρει τον πολλαπλό λόγο του ποιητή σχετικώς με τις αλληπάλλληλες βυθίσεις και ανατάσεις του πνεύματος, της πτώσεως και της ανορθώσεως, της ζωής και του θανάτου.

Στην κριτική του ποιητικού βιβλίου του Κώστα Κινδύνη *Μετά τα φυσικά*(1977)³, η προοπτική μιας τεχνικής με σολωμικές,

¹Βασίλης ΣΤΕΡΙΑΔΗΣ, *Η τέχνη της ανάγνωσης. Τα κείμενα για την ποίηση*, εκδ. Γαβριηλίδης, 2004, σσ. 149-151

² σ. 156.

³ σ. 163.

καλβικές, σφαιρικές και μπρεχτιανές καταβολές συνδέεται με την σημειολογική πολλαπλότητα της γλώσσας κατά τον Ρόλαν Μπαρτ, ώστε ο Βασίλης Στεριάδης να εστιάσει την προσοχή του στους τρόπους επιστροφής του ποιήματος στο μέλλον, στην μελλοντική προοπτική, όπως επιστρέφουν συνεχώς τα έργα του Σολωμού, του Σικελιανού κ.ά.

Η κριτικός-ποιήτρια Δήμητρα Παυλάκου⁴ δίνει έναν νέο προσανατολισμό στην κριτική του έργου του Στεριάδη που συντελεί στο να αυξηθούν οι προοπτικές της κριτικής παρεμβάσεως του Στεριάδη στο έργο άλλων δημιουργών. Η αιτιακή δράση, οι αναμετρήσεις των ιδεών που δεν εξαντλούνται, αλλά ανακυκλώνονται, και η διαθεματική cinematic σύνδεση παρελθόντος-παρόντος-μέλλοντος πολλαπλασιάζουν τις οπτικές ερμηνείας του «τέλους του ποιήματος» και της επικλήσεως του Σολωμού («Πρέπει να τελειώσω αυτό το ποίημα/Ελευθέριε Σολωμέ» (*Ντικ ο χλομός*, Αγία Ελεούσα). Το «πρέπει» συνδέεται με αρχές ποιητικές, αισθητικές και ηθικές συμφώνως προς τις οποίες πρέπει να «τελειώσει» το ποίημα. Από την άλλη μεριά τα συνθέματα του Σολωμού «αναμετρώνται» κάθε εποχή με τα ποιήματα άλλων δημιουργών ενάντια σε κανόνες και μορφικά πρότυπα. Συνεπώς προκύπτει το διπλό ερώτημα ποιο είναι το τέλος του ποιήματος σε σχέση με τον σκοπό της ποιήσεως και πώς, ανάλογα με την τύχη που είχε το έργο του Σολωμού, θα «αναμετρείται» με τόσες φωνές/ιδέες και το έργο του Στεριάδη αλλά και όλα τα έργα και των ομοίων του;

Η Δήμητρα Παυλάκου επισημαίνει ότι ο ποιητής συλλέκτης-κριτικός βλέπει τους άλλους ως συνυποκείμενα μιας κοσμικής εμπειρίας που εξωθεί σε συνειρμούς μιας παρά-την-λογική προφάσεως⁵ του υπάρχειν, δηλαδή μιας αναπαραστάσεως των

⁴ Δήμητρα ΠΑΥΛΑΚΟΥ, *Με την πυγμή του λόγου*, Εργαστήριο νεωτερικής Ελληνικής Ποίησης «Βασίλης Στεριάδης», 2014.

⁵ Β. ΣΤΕΡΙΑΔΗΣ, *Ο κ. Ίβο. Το ιδιωτικό Αεροπλάνο* (β' έκδ.) Θεσσαλονίκη, Εγνατία, 1978, σ. 29. Σπύρου ΜΑΚΡΗ, «Ντικ ο χλομός ή η μοναξιά του σούπερμαν», *Μανδραγόρας*, 18-19, Οκτ.1997/Απρ. 1998, σσ. 52-63. *Δεν έχει σημασία που είστε εσείς, κύριε Ίβο, μπορεί να είναι η Μαρία ή κάποιος άλλος./Ξέρετε εμείς περιμένουμε κάποιον επισκέπτη/περισσότερο σαν πρόφαση.*

παρά την λογική μορφών ζωής, εννοούμενης είτε ως καταγγελτικής (λόγω της νομικής του ιδιότητας) σημάνσεως της καθημερινής, μικρής ή μεγάλης παραβατικότητας, είτε ως αποδομητικής ενεργείας του λόγου⁶. Το αποτέλεσμα είναι ψήγματα σκέψεως να αιωρούνται περιμένοντας την παρέμβαση του νομικού-ποιητού-κριτικού, ώστε να προστατευθούν από μία «καταδίκη», εάν προσανατολισθή η σκέψη του, το κριτικό βλέμμα του μόνο προς την μεταφυσική, ή να «αναμετρηθούν» με τις σκέψεις των ομοίων του (άλλων ποιητών) για να δικαιωθούν ως προς την αντίστασή τους στην φθορά και στον θάνατο⁷.

2. Ερμηνεία και διασπορά του ποιητικού λόγου: ανιχνεύοντας τις εξελικτικές φάσεις του έργου ποιητών του μεσοπολέμου και της δεύτερης κυρίως μεταπολεμικής γενιάς. Η διαμόρφωση του ποιητού-κριτικού, όπως την παρουσιάσαμε, συνδέεται με την ωρίμασή του σχετικώς προς τους τρόπους μετατοπίσεως των ενδιαφερόντων τόσο του ίδιου όσο και άλλων ποιητών-κριτικών από την νεωτερική ποίηση του Μεσοπολέμου (Ανδρέας Εμπειρικός, Ζήσης Οικονόμου) σε μεταπολεμικούς ποιητές, όπως στον Τάκη Σινόπουλο. Έτσι παρουσιάζει την υπέρβαση του υπερρεαλισμού του ίδιου του Εμπειρικού και την προτίμηση της φυσικής γλώσσας, ώστε στον *Δρόμο* (Τραμ, 1974) να προβληθή ένα καθαρό νόημα της ανάγκης συμπορεύσεως των ανθρώπων⁸. Η πρόσληψη του έργου του Ζ. Οικονόμου (*Αιθρία σιγή*, Κέδρος, 1976) αφορά σ'ένα οικουμενικό μήνυμα που το επεξεργάσθηκε σταδιακώς από το 1934 κατά τον Στεριάδη: η εκλεκτικιστική σύνθεση αρχαίας ελληνικής αρχαίας ελληνικής μυθολογίας,

⁶ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Ο προπονητής παίκτης*, Κέδρος, 1992, «Χασοδικείο Θερμοπυλών».

⁷ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Ο κ. Ίβο: Κι ήτανε γεγονός πως μερικοί από μας στο βάθος/είχανε το χάρισμα να συναρμολογούν με αγαπημένα/ονόματα μια σκέψη αφηρημένη.*

*Το ιδιωτικό αεροπλάνο: Η ψυχή μου ενίοτε καίγεται σ'ένα μικρό λιθάρι[...]
Τότε βγήκαμε οι δυο μας και παλέψαμε
σ'ένα μαρμαρένιο αλώνι[...]*

⁸ Βασίλης ΣΤΕΡΙΑΔΗΣ, *Η τέχνη της ανάγνωσης, μνημ. έργ.,* σσ. 45-47.

χριστιανικής φιλοσοφίας, βουδισμού και ανατολικών φιλοσοφιών αναδεικνύει την μέθοδο αναζητήσεως της σωτηρίας του κόσμου⁹: ο δρόμος του ανθρώπου είναι σημαντικός, όταν μετρώνται οι στιγμές (συνειδητοποιείται το εδώ και τώρα) της μετατρεψιμότητας των εσωτερικών πνευματικών διεργασιών σε «κοινωνήσιμα αγαθά»,¹⁰ σε χαρά συναντήσεως με ομοίους για να ενωθούν οι φωνές και όλες οι ανθρώπινες δυνάμεις. Στον Νίκο Φωκά (*Συλλυπητήρια σε μια μέλισσα*, Ερμείας, 1979 «Γερανός και γύπας») επισημαίνει την μήτρα της τραγωδίας των όντων (matrix-diasporic¹¹) που είναι η ιδιοσυστασία τους, η ανθρώπινη φύση και ο χαρακτήρας τους. Στην Ζέφη Δαράκη (*Ο αρχάγγελος καθρέφτης*, Κέδρος, 1976) αναμετρείται το όνειρο με την πραγματικότητα, ώστε αυτήν την ουτοπική παρείσφρυση των ονείρων να την διαδεχθή ένα «σχίσμα»: ο εξωτερικός κόσμος συνεχίζει με την ποικιλία, τον θόρυβο και τις εξουθενωτικές αναμετρήσεις και προδοσίες, ενώ ο εσωτερικός είναι η επιμονή να συνεχίζει η ποιήτρια να ονειρεύεται¹². Ο Βασίλης Στεριάδης συνεχώς «επιστρέφει» στο έργο του Σινόπουλου. Η πρόταση ανάγνωσης των *Ασμάτων* αφορά στον τρόπο που πολυμερίζεται, διασπάται το θέμα σε πολλά επίπεδα που μετά επανασυνδέονται με την προοπτική της συνδέσεως παρελθόντος-παρόντος-μέλλοντος.

⁹ σσ. 99-103.

¹⁰ Σ' αυτό το σημείο η φιλοσοφία «συναντά» την κριτική της ποιήσεως. Ο Μπαρούχ Σπινόζα θεωρεί αυτήν την αναζήτηση βασική προϋπόθεση για να διορθωθεί ο τρόπος με τον οποίο βλέπουμε τα πράγματα. Μ. ΣΠΙΝΟΖΑ, *Πραγματεία για τη διόρθωση του νου*, μτφρ. Bernard Jacquemart, Βασιλική Γρηγοροπούλου, εκδ. Πόλις, Αθήνα 2000, σ. 23:

«Αφού με δίδαξε η πείρα ότι όλα όσα συμβαίνουν συνήθως στην κοινή ζωή είναι μάταια και μηδαμινά, και βλέποντας ότι όλα όσα φοβόμουν ή γίνονταν αφορμή να δοκιμάζω φόβο δεν είχαν καθεαυτά τίποτε καλό ούτε κακό, παρά μόνο στον βαθμό που με αναστάτωναν, αποφάσισα τελικά να αναζητήσω μήπως υπήρχε κάποιο πραγματικό και κοινωνήσιμο αγαθό που μόνο αυτό να ήταν η αιτία που θα επηρέαζε το μυαλό, αποκλείοντας όλα τα υπόλοιπα ή, ακριβέστερα ακόμη, κάποιο πράγμα που η ανακάλυψη και η απόκτησή του θα μου πρόσφεραν για πάντα την ικανοποίηση μιας υπέρτατης και αδιάκοπης χαράς.»

¹¹ Ελένη ΜΑΡΓΑΡΙΤΟΥ-ΑΝΔΡΙΑΝΕΣΗ, *Η φαινομενολογική ερμηνεία της αμφισημίας του ΙΔΙΟΥ (ΙΔΙΟΝ-MATRIX)* Αρμός, 2013.

¹² Βασίλης ΣΤΕΡΙΑΔΗΣ, *Η τέχνη της ανάγνωσης*, μνημ. έργ., σσ. 88-91.

Οι συμβολικές φύσεις λ.χ. το πουλί που αποδίδει την μουσική του Μότσαρτ, η διεισδυτική βιβλική θεώρηση και η «συνύπαρξη» του Ομήρου με τον Δάντη, τον Σαίξπηρ, τον Τζόυς και τον Πάουντ καθιερώνουν την αιώνια επιστροφή του συμβόλου, του σημαίνοντος με ανανεωμένο το σημαινόμενο, το περιεχόμενο στην ποίηση του Σινόπουλου.

3. Διαγνωστική ανάγνωση των ποιητών της γενιάς του 70 συγκρότηση ερμηνευτικών κριτηρίων. Ο Στεριάδης καλλιεργεί την αυτογνωσία και την αυτοκριτική, αλλά και επιτυγχάνει με την κριτική του έργου των συγχρόνων ποιητών να συμμετάσχει στην κριτηριολογική αποτίμηση της προσφοράς τους: η αγωνία για την μορφοποίηση του ασύλληπτου (Ζωή Καρέλλη¹³), η αγωνία για την εναρμόνιση του εσωτερικού με τον εξωτερικό κόσμο, ο έρωτας και ο θάνατος, η αγωνία του τελικού απολογισμού για τα δρώμενα (Κατερίνα Αγγελάκη-Ρουκ, Βιστωνίτης, Παμπούδη)¹⁴, οι σολωμικές (Κινδύνης, Σινόπουλος)¹⁵, καβαφικές (Μπάρας, Χριστιανόπουλος)¹⁶, σικελιανικές (Κινδύνης)¹⁷ και σεφερικές (Βαγενάς, Ιατρόπουλος) μεταμφιέσεις ή επιρροές των ποιητών ή αμφισβητήσεις (η απόρριψη του σεφερικού προτύπου από τον Σινόπουλο)¹⁸, η διάκριση του μυθολογικού στοιχείου από το πραγματικό, η αγωνιστική έξαρση της γενιάς της «πολιτικής ήττας» (Τίτος Πατρίκιος)¹⁹, αλλά και οι χαμηλές ποιητικές φωνές (Γ. Ξ. Στογιαννίδης)²⁰ και η διασκέδαση του υπαρξιακού άγχους (Μάρκος Δραγούμης)²¹.

¹³ Βασίλης ΣΤΕΡΙΑΔΗΣ, *Η τέχνη της ανάγνωσης, μνημ. έργ.*, σσ.26-27.

¹⁴ σσ.36-38, 136-139,41-43, και 226-229.

¹⁵ σσ. 161-165 168, 199 και 203.

¹⁶ σσ. 25 και 57.

¹⁷ σ. 164.

¹⁸ σσ.70-71, 76 106, 165, 168, 199-207. Η πρόσληψη του Σεφέρη από τον Σινόπουλο εκφράζει έναν ανταγωνισμό και «την ειρωνική καταγγελία των κοινωνικών και συντεχνιακών όρων που συμβάλλουν στη διάκριση των λογοτεχνών σε μείζονες και ελάσσονες και στην αντίστοιχη συγκρότηση-διαβάθμιση του λογοτεχνικού κανόνα». Πβ. Ευριπίδης ΓΑΡΑΝΤΟΥΔΗΣ, «Εσύ ξεκίνησες αποφασισμένος από την αρχή να γίνεις μεγάλος». Αντιδικίες των μεταπολεμικών και μεταπολιτευτικών ποιητών με τους μείζονες ποιητές της γενιάς του 30, *Χαμηλές φωνές» στη λογοτεχνία, Πρακτικά* Επιστημονικού Συμποσίου 1-2/12/2006, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού & γενικής Παιδείας Σχολής Μωραΐτη, 2009, σσ.47-49 και 67.

¹⁹ σσ. 126-131 και 192-195.

²⁰ σσ.119-122.

²¹ σ. 71-72.

4. Ο Βασίλης Στεριάδης και οι «γεφυροποιοί». Ο Στεριάδης ονομάζει τον Γιάννη Κοντό²² «γεφυροποιό» μεταξύ της δικής του γενιάς και της πρώτης και δεύτερης μεταπολεμικής, επειδή διαχειρίστηκε πολύ ισορροπημένα το υπερβατικό βάθος και την σύνδεση του εσωτερικού κόσμου του ανθρώπου με την κοινωνική ζωή, καλλιεργώντας ένα ερωτικό ποιητικό υπόβαθρο του λόγου του, όπου φαίνεται να μετασχηματίζονται ή να σβήνουν όλες οι εντάσεις των υπερρεαλιστικών, υπαρξιακών και αντιστασιακών φωνών.

Ο ποιητής-κριτικός Βασίλης Στεριάδης θα επιστρέψει στο μέλλον επίκαιρος όσο ποτέ.

²² σ. 55.